

CR

ACR

DE VORMEN EN GEREEDSCHAPPEN VAN DE ROTTERDAMSE TINNEGIETER
ANDRIES VAN DUYVELAND IN 1793
B. DUBBE

Op 2 maart 1793 stierf te Rotterdam de tinnegieter Andreas of Andries van Duyveland. Hij werd in 1725 geboren als zoon van Hendrik van Duyveland en Johanna van Veen. In 1754 trouwde hij met Ida Collemans. Meester Andries was een belangrijk tinnegieter, die dikwijls tot hoofdman van het gilde werd benoemd, namelijk gedurende de periodes 1761-'63; 1768-'70; 1774-'76; 1780-'82 en van 1785-1791. Hij liet vijf dochters en een zoon Carel Isaac na. Deze laatste, die in 1771 werd geboren, werd de opvolger in de tinnegieterij van zijn vader. Om dit mogelijk te maken werd op 10 juli 1793 volledige handlichting verkregen van de Staten van Holland en Zeeland ¹⁾.

De tinnegieterij had Andries van Duyveland, de tweede in een generatie van tinnegieters, die begonnen was met zijn vader Hendrik (1698-1746), geen windeieren gelegd. Tot zijn bezittingen behoorden een huis aan de Botersloot, hoek Klaversteeg, getaxeerd op f 5500.--, een huis aan de Wildezeesteeg gevalueerd op f 1100.-- en twee huizen aan de Zwijnestraat (Leuvehaven - Schiedamsedijk), op de sterfdatum waard f 2900.--. Daarnaast bezat hij enige rentebrieven, waarvan de koerswaarde op de sterfdatum f 1001.-- bedroeg en tenslotte was er de tinnegieterij met haar vormen, voorraden, verdelingen en contante gelden.

Het totaal der baten van de nalatenschap bedroeg de voor die tijd aanzienlijke som van f 17130.16.4. Daarop kwam in mindering een nog aan vijf kinderen uit te keren som in het totaal groot f 3055.--, om de reeds betaalde huwelijksgift aan de dochter Hendrica te evenaren. Daarnaast waren er nog zakelijke en privé schulden ter grootte van f 468.8.4. Het saldo van de nalatenschap bedroeg derhalve f 17130.16.4 minus f 3523.8.4 is f 13607.8.- ²⁾.

De vormen, de gereedschappen het ruwe en oud tin werden getaxeerd door de Rotterdamse tinnegieters Johannes Bogaert (1759-1810) en Nicolaas Timmer (1769-1825), die op het moment van de taxatie hoofdlieden van het tinnegietersgilde waren. Deze lijst van koperen en tinnen vormen, van ruw en oud tin alsmede van de gereedschappen laten wij hier volgen omdat het een goed beeld geeft van hetgeen er zoal in een tinnegieterswerkplaats aanwezig was.

	ge- wicht	prijs st.	gld.	st.	penn.
platvormen en 3 bordvorm	59,5	7	20	16	8
1 groot, 1 kleijn kinderbakje	21,5	10	10	15	
1 Stoop (vorm)	57,5	7	20	2	8
1 Wijnkanspint, halfpint, midse, halfje	73,5	7	27	16	8
1 Sommeldijksekan (vorm)	52	6,5	16	18	
1 Tapkan (")	23,5	7,5	8	16	4
De helft van een bierhalfje	6,5	8	2	12	
4 Bierkanvormen	118	7,5	44	5	
3 Boterpotten	54	7	18	18	
2 Bekers	39	7,5	14	12	8
3 Kroezen	15	8	6		
4 Komvormen, 3 deksels	60,5	6,5	19	13	4
1 1 Peerketel, 1 waterpotvoet	52	6,5	16	18	
2 Ketelvormen, waterpot (vorm)	84,5	8	33	16	
Kandelaarsvormen	44	7	15	8	
Dito tin	23	7	8	1	
1 Tafelkomfoort	21	6,5	6	16	8
1 Ronde doos	25	8	10		
1 Brandewijnkom en 5 oorvormen	13,5	7	4	14	8
2 Schoolkannetjes	39	6,5	12	13	8
18 Ronde tepotten, 14 deksels	245,5	7,5	92	1	4
3 Agtkante dito	47,5	6,5	15	8	12
3 Tregters	13	12	7	16	
20 Lepelvormen, 4 vorkvormen	73,5	9	33	1	8
1 Peperbos	7,5	12	4	10	
4 Inktkokers en toebehoren meest tin	61	8	24	8	
1 Worsthoren, 1 speijsehoorn, domper en profyter	14	9	6	6	
2 Hoetjes	4,5	8	1	16	
3 Zoutvaten	15	8	6		
1 Quispetoor en mosterpot en tebos, 1 hals van melikan	40	6,5	13		
Defecte vormen	107,5	6,5	34	18	12
Coffikan en ketel enz. tin	84	7	29	8	
2 Halsen, 3 voeten, 3 doppen van tuyten	22,5	10	11	5	
1 Comfoort en comform Vormen loot	43,5	7	16	19	8
Poppegoed vormen	114	2	11	8	
210,5	12	126	6		
Dito die niet gebruikt worden	61,5	6,5	19	19	12
Dito tin	988	7	345	16	
Hengels en storten	32	8	12	16	
Vormen tin en patroonen	24,5	7	8	11	8
Goederen daer aan gewerkt is	249	9	112	1	

	ge wicht	prijs st.	gld.	st.	penn.
Huurtin Engels en uythang- borden	527	7	184	9	
Huurtin, roostin	269	6	80	14	
" " , keurtin	32,5	5	8	2	8
" " , 4 ondersteken		18	3	12	
" " , 56 messen		1	2	16	
Gegoten tin Engels	215,5	7,25	78	2	6
" " Roostin	60	6,25	18	15	
" " Keurtin	29,5	5,25	7	14	14
Tin aan staven ongeloyeert	194		106	14	
" " " oud Engels	736,5	7	257	15	8
" " " out Roostin	207	6	62	2	
" " " " Keurtin	517	5	129	5	
" " " uytbrandsel	770	5	192	10	
Oudt tin Engels	327,5	7	114	12	8
" " Roostin	170,5	6	51	3	
" " Keurtin	144	5	36		
" Koper	19,5	6,5	6	6	12
" Soldeer	17	3	2	11	
" Loot	199,5	2	19	19	
Gegoten soldeer	11	4	2	4	
Glans	4	16	3	4	
Regulus	4	12	2	8	
Piauter	2	5		10	
1 Kopre staefvorm	13	6,5	4	4	8
5 Ysere do (<i>dite</i>)	78	0,5	1	19	
83 Stukken geijkt lootgewicht	57,5	2,5	7	3	12
Yser dito	102	0,25	1	5	8
Radt Bank en blokken, slijp- steen en bak			20		
1 Schroeff			2		
54 Schaafmessen en bruijneren			1		
22 Vijlen en raspen				10	
3 Schaeren, 2 nijptangen				10	
1 Handschroef en wetsteenen				10	
3 Aambeelden, 7 hamers			1		
1 Hol en hamer			2	10	
62 Draaij ijzers, 3 bruijneren			1	10	
1 Letterbort defect			1		
1 Handwagen			3		
1 Huijv			4		
1 IJsere pot, 5 gietlepels,				12	
3 bouten				6	
1 Mande hegten					
2 Balanse en schalen			8		
83 Ooren van trekpotten			4		
26 Kl. kopre kraantjes			3	18	
8 Coffikansooren			2		
4 Ketelhegten, 20 stelen			1		
36 Knopjes, 20 duympjes			1		
6 Booren, 4 scharijnen				6	
Totaal					
			<u>2698. 9. 8</u>		

In de eerste kolom is het gewicht in ponden vermeld, waarbij er op moet worden gewezen, dat het toenmalige pond ongeveer 490 gram zwaar was en bovendien nog per stad enigszins kon afwijken.

In de tweede kolom is de prijs per pond opgegeven in stuivers en in de drie laatste kolommen de waarde in geld gespecificeerd in guldens, stuivers en penningen. Het totaalbedrag bedroeg volgens de lijst van de taxatie f 2710.17.12.

Het verschil met de telling van de hiervoor vermelde lijst bedraagt f 2710.17.12 minus f 2698.9.8 = f 12.8.4. Achteraf constateerde men toen ook al dat de telling niet geheel juist was. Men kwam op een verschil van f 12.2.8.

Indien de lijst wat nader wordt bekeken, valt een aantal termen op die enige uitleg behoeven en op bijlage I zullen worden besproken.

Zoals in het begin reeds werd aangeduid is de inventarislijst een opsomming van:

1. de vormen
2. de voorraad tin
3. de hulpmaterialen
4. de gereedschappen

Wat de vormen betreft kan opgemerkt worden dat er behalve loden en koperen ook tinnen exemplaren waren o.a. bij het "poppegoed". Juist voor het vervaardigen van dit kinderspeelgoed waren tinnen vormen uitermate geschikt, omdat daarin heel zuiver en gedetailleerd werk kon worden gemaakt. Het overige vormenbestand had betrekking op de producten die tot het gewone assortiment van een tinnegieter placht te behoren als kannen, bekens, schotels en borden, thee- en koffiekannen, zoutvaatjes, ketels en komforen en kandelaars, om maar enige voorbeelden te geven.

De voorraden, uitgezonderd de voorraad gereedproduct, bestonden uit:

	ponden	waarde
halffabrikaat	249	f 112. 1.-
huurtin	828,5	f 273. 5.8
gegoten tin	305	f 104.12.8
tin aan staven	2424,5	f 748. 6.8
oud tin	642	f 201.15.8

	4449	f 1440. 1.8

Tot de hulpmaterialen moeten o.a. worden gerekend koper en lood, dat diende om het tin te "breken" d.w.z. het moest aan het tin worden toegevoegd om de nodige hardheid te verkrijgen. Door meer of minder ervan te gebruiken verkreeg men verschillende kwaliteiten tin.

Glans of glats is te vergelijken met hetgeen tegenwoordig een smeltpreparaat wordt genoemd. "Ende es de glats van zulcken aert, dat het de traecheyt van de tinne voortstout (voortstuwde in de vorm) ende snelder off scarper doet lopen off vlieten"

³⁾.

Piauter of spiauter oftewel zink werd gebruikt om het tin te zuiveren. Tot de hulpmiddelen moeten ook gerekend worden de koperen kraantjes voor de koffiepotten, de houten oren voor de trekpotten en houten knopjes voor de deksels.

De gereedschappen kunnen worden onderverdeeld in benodigdheden voor het gieten en materialen voor het bewerken en afwerken van de gietstukken. Voor het gieten beschikte Duyveland over een koperen pot waarin het metaal werd gesmolten alsmede over gietlepels. Bovendien horen hiertoe de vormhegten, die dienden om de onderdelen van de vorm bij elkaar te houden. Voor het be- en afwerken waren er allereerst de rad- of draaibank met haar hulpstukken als blokken, waarin de af te draaien voorwerpen werden vastgezet en de draaiijzers. De bouten dienden om de onderdelen aan elkaar te solderen. Voor het hameren van platwerk waren er aambeelden en diverse hamers. Met behulp van de schaafmessen en bruyneerijzers, de vijzels en raspen werden de gietstukken afgewerkt en gepolijst. Een bankschroef, een slijpsteen, wetstenen, loden en ijzeren gewichten en weegschalen tenslotte completeerden de werkplaats.

Uit het grote aantal vormen voor "poppegoed" blijkt dat het vervaardigen van kinderspeelgoed een belangrijk onderdeel van het assortiment van Van Duyveland uitmaakte. Uit een bij de taxatielijst gevoegde voorraadlijst van dit onderdeel van zijn productie blijkt dat hij schoteltes in allerlei maten goot, en verder haardplaatjes, hekjes, gladde potjes, beddeflesjes, beugelketeltjes, comfoortjes, keteltjes, diepe kommen, ronde blakers, tafelringen, bedpannen, vorkjes en lepeltjes, koffiekannetjes zowel "met pype als met krane", bierkannetjes met sneb, spaarpotten, visbakjes, kommetjes, peperbussen, wateremmers, zeepbakjes, vuilnisblikken, zoutvaatjes, doofpotten, spoelkommen, suikerschotels, wafelijzers, roosters, sauspannen, treeften, eierlepels, tangen, vergietjes, stoven, strikijzers, geschulpte schoteltes, tafeltjes etc.

In de achttiende eeuw kwam het steeds meer voor, dat tinnegieters, die bepaalde vormen niet bezaten, het daarmee gegoten product bij collega's bestelden. Er ontstond zo langzamerhand een handel in gereed product. Aanvankelijk zal deze handel een meer plaatselijk karakter hebben gehad, maar gaandeweg werd ook geleverd naar andere dorpen en steden. Van de Amsterdamse tinnegieter Arend Jan Coenen (ca. 1709-ca.1768) is bekend, dat hij zijn producten niet alleen in Nederland, maar ook in Duitsland afzette, o.a. te Dusseldorp, Emden en Wezel ⁴⁾.

In de debiteurenlijst van Van Duyveland komen o.a. de volgende tinnegieters voor: Van Es te Vlaardingen, Leendert van de Weele te Goes, de Weduwe Cornelis Rams te Rotterdam. Haar schuld werd afgeschreven wegens insolvabiliteit; A. Koster te Steenberg; A. Ponsioen te Hulst; A. Broerkerke te Leiden; J. van Waardenberg, wiens woonplaats niet is vermeld; A. Voorsluis te Den Briel; Van den Boogerd te Den Bosch. Er waren in die tijd verscheidene tinnegieters van die naam te Den Bosch werkzaam ⁵⁾; E.C. Verwoert te Nijmegen; J. van den Berg en F. Leeftang te Delft; J. Versluis te Fijnaart en G. Waage te Goeree. De vraag blijft of de aan collega-tinnegieters geleverde voorwerpen gemerkt werden met het meester-teken van Andries van Duyveland, of dat ze ongemerkt werden verzonden, opdat de koper ze met zijn eigen stempels kon merken. Dit laatste lijkt mij zeer wel mogelijk ⁶⁾.

Uit de hier besproken inventaris van Andries van Duyveland blijkt, dat hij een vrij grote tinnegieterij had, waar naast de normale producten van de tinnegieter ook veel "poppegoed" werd vervaardigd. Zijn gietwerk verkocht hij niet alleen te Rotterdam, maar zijn afzetgebied reikte van Nijmegen tot Zeeland.

NOTEN

1. GA Rotterdam, Not. Arch. 3431, nr. 1991, d.d. 13-12-1793.
2. Ibidem
3. B. Dubbe, Tin en Tinnegieters in Nederland, Lochem 1978, pag. 151.
4. Idem, Arend Jan Coenen, ambachtsman in een tijd van verval, Een achttiende-eeuwse tinnegieter en "fabrikant" van tinnen speelgoed te Amsterdam, in: Antiek, Jg. 5 (1970-'71), pag. 213-239.
5. T. Kooyman, De Bossche tinnegieter en zijn tin, een overzicht. 's Hertogenbosch 1984, pag. 103,104.
6. B. Dubbe, Zijn merken altijd betrouwbaar ten aanzien van de legering en de gieter?, in: De Tinkoerier, Jg. 1, nr. 2 (dec. 1993), pag. 12-15.

BIJLAGE I

Verklaring van enige termen.

Huiv

Dit is een tonrond gebogen kap, die over de handwagen kon worden geplaatst.

Hegten

IJzeren voorwerpen, waarmee de onderdelen van de vorm bijeen werden gehouden.

Hoedje

Een afneembaar in de kaarsenhouder rustend hol cilindervormig buisje zonder bodem, maar met aan de bovenzijde een kraag. In dit buisje rust de kaars. Is die opgebrand, dan kan het hoedje uit de kaarsenhouder worden genomen en kan het restant van de kaars gemakkelijk uit het hoedje worden verwijderd.

Profyter

Een uit zuinigheid geboren standaardje om er een stompje kaars geheel op te laten branden.

Pint

Een kanmaat met de inhoud van $\frac{1}{4}$ stoop, overeenkomende met een inhoud van wat minder dan een halve liter.

Piauter

Piauter of spiauter is een oude naam voor zink. De tinnegieter gebruikte dit metaal om het tin blank te maken en te zuiveren.

Regulus

Letterlijk "koninkje". Metaalkoning, dat is van alle smetten bevrijd metaal.

Stoop

Een kan met een inhoud van $\frac{1}{16}$ anker. In de middeleeuwen heette een dergelijke kan een Quartekan met een inhoud van ca. 1,8 liter. De precieze inhoud kon in de achttiende eeuw van plaats tot plaats verschillen. Door het zogenaamde "verkleinen der kannen" kon de overheid namelijk meer accijns innen (zie Dubbe, pag. 131, 132).

Sommeldijkse kan

Wat dit voor kan is, kon nog steeds niet worden vastgesteld.

Uytbrandsel

Bij de tinnegieter werd heel veel oud tin ingeleverd. Dit tinwerk was vuil en kon niet zonder meer worden gebruikt. Het moest worden gereinigd alvorens het opnieuw te kunnen gebruiken. Het uitbrandsel is het gereinigde tin (zie Dubbe, pag. 151).

Worsthoren

Een buisje met vrij grote diameter, dat aan de ene kant voorzien is van een trechtervormig uiteinde, waardoor men gehakt vlees enz. in de worstdarmen stopt.